

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ (ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ)

ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਇਕਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਸਾਡੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੋਸ਼ਗਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਖੋਜ-ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ-ਰੂਸੀ ਆਦਿ ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਇਕਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਰਕਾਰ ਹੈ। ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਇਕਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਸਮਾਂ-ਖਪਾਊ ਅਤੇ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਛੇ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼', 1955-1983 (ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ) ਪੰਜਾਬੀ ਇਕਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਇਕਲੋਤੀ ਕਿਰਤ ਹੈ। ਇਕ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿੱਢੇ ਗਏ ਤੇ ਸੰਪੰਨ ਕੀਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਇਕ ਮੀਲ-ਪੱਥਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਘੱਟ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਜਾਂ ਅਣਪਛਾਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚੋਂ ਟੁਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸੰਸਾਯੋਗ ਪੱਖ ਹੈ। 'ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਅਧੀਨ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਸੈਂਕੜਿਆਂ-ਬੱਧੀ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਣ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਮਹਾਨ ਘਾਲਣਾ ਦੇ ਲਿਖਾਇਕ ਹਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਦੀ ਵੀ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਦਲੀਲ ਹਨ। ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੋਧ-ਸੁਧਾਈ ਇਕ ਨਿਰੰਤਰ ਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਰਿਆ ਹੈ। 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਨੂੰ ਚੰਗੇਰਾ ਬਣਾਉਣ ਹਿੱਤ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗਾਂ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਮਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 1. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਜੋੜ; 2. ਬਹੁਅਰਥਕ ਅਤੇ ਸਮਰੂਪਕ ਸ਼ਬਦ; 3. ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਦੁਹਰਾਉ; 4. ਛੰਡੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ; 5. ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ; 6. ਨਿਰੁਕਤਕ ਪੱਖ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਇੰਜ ਹਨ:

I. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਜੋੜ

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮੂਲਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਲਾਤੀਨੀ, ਯੂਨਾਨੀ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਅਰਬਾਤ ਰੋਮਨ ਲਿੱਪੀ ਵਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਸੁੱਧ ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਢੰਗ ਦੇ ਕੁਝ ਨਮੂਨੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਰੂਪ ਨਿਮਨ ਦਰਜ ਹਨ:

1. ਕਾਰਡੀਨਲ, ਅੰਗ. cardinal (ਸਹੀ ਰੂਪ o ਦੀ ਥਾਂ a)।
2. ਟੇਬਲ, ਲਾਤ. tabala (ਸਹੀ ਜੋੜ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ a ਦੀ ਥਾਂ u)।
3. ਚਿਮਨੀ, ਲਾਤ. cominus (ਸਹੀ ਜੋੜ o ਦੀ ਬਜਾਏ a)।
4. ਫੁੱਟ, ਯੂਨਾ. podas (ਸਹੀ ਜੋੜ a ਦੀ ਥਾਂ o)।

ਉਪਰੋਕਤ ਢੰਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ‘ਕੋਸ਼’ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਦ, ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਕਸਰ ਅਸੁੱਧ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:

1. ਫੂਲ ਮਖਾਣਾ, *Astercantha longifolia* (ਸਹੀ ਜੋੜ *Astercantha longifolia*)

2. ਕੁਆਰ, *Alae ferfaliata* (ਸਹੀ ਰੂਪ *Aloe perfoliata*)

ਇਥੇ ਅਸੀਂ ‘ਕੋਸ਼’ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦਿੱਤੇ ਗੈਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਅਸੁੱਧ ਹਨ: 1. ਕਲੀਸਾ, 2. ਕਰਕ, 3. ਕਲਮ, 4. ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ, 5. ਕੈਥੋਲਿਕ, 6. ਕੋਣ, 7. ਕੈਲੰਡਰ, 8. ਚੜ੍ਹੇਲ, 9. ਕਾਰਨੀਵਾਲ, 10. ਟੇਲਰ, 11. ਡਾਈਰੈਕਟਰ, 12. ਟਾਰਚ, 13. ਗਰਨੇਡ, 14. ਗਲੇਸ਼ੀਅਰ, 15. ਜੇਲ੍ਹ, 16. ਨੀਗਰੋ, 17. ਡਵੀਜ਼ਨ, 18. ਫੀਸ, 19. ਫਾਸਫੋਰਸ, 20. ਫਿਲਟਰ, 21. ਫਿਊਜ਼, 22. ਫਾਈਨਲ, 23. ਬੈਲਫ, 24. ਬੁਲਬੁਲਟੀਨ, 25. ਬੰਬ।

ਉਕਤ ਵਾਂਗ ਕੁਝ ਬਨਸਪਤੀ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਸੁੱਧ ਸ਼ਬਦਜੋੜ ਨਿਮਨ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਅਧੀਨ ਹਨ: 1. ਪੋਹਲੀ, 2. ਫਿਫਨੀ, 3. ਵੁਲੂੰਗਾ, 4. ਗਰਦਨਈ, 5. ਬਹੋਕੜ, 6. ਤੰਦੂਰ, 7. ਚੀਲਾ।

II. ਬਹੁਅਰਥਕ ਅਤੇ ਸਮਰੂਪਕ ਸ਼ਬਦ

‘ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼’ ਵਿਖੇ ਉਂਜ ਤਾਂ ਬਹੁਅਰਥਕ ਅਤੇ ਸਮਰੂਪਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਖੇੜਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਉਕਤ ਢੰਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਗਡਮਡ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:

ਜੰਮਣਾ (ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ, ਜੰਮ ਜਾਣਾ, ਸਖਤ ਹੋਣਾ)— ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਟਿੱਪਣੀ. ‘ਜੰਮਣਾ’ (ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ) ‘ਜਨਮਣਾ’ ਦਾ ਵਿਕਸਤ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ‘ਜੰਮਣਾ’ (ਜੰਮ ਜਾਣਾ, ਸਖਤ ਹੋਣਾ) ਦਾ ਸਬੰਧ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਧਾਤੂ ‘ਯਮ’ (ਪੱਕਾ ਹੋਣਾ, ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣਾ, ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਹੋਣਾ) ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਐਟਰੀਆਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਉਚਿਤ ਹਨ।

ਬੰਨੀ (ਲਾੜੀ)

ਬੰਨੀ (ਲਾਲ ਮਿੱਟੀ, ਜੋ ਘੁਮਿਆਰ ਭਾਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਫਲਾਹ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਜਾਂ ਪੀਲੇ ਰੰਗੇ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਕੱਪੜਾ)— ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਟਿੱਪਣੀ. ਅਸਲ ਵਿਚ ‘ਬੰਨੀ’ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਅਰਥਕ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ‘ਬੰਨੀ’ ਦਾ ਸ਼ਬਦ, (ਜੋ ‘ਕਣਕਵੰਨਾ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ‘ਵਰਨ’ ਦਾ ਵਿਕਸਤ ਰੂਪ, ਮੂਲ ਤੌਰ ਤੇ ਰੰਗ ਦਾ ਅਰਥ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਲਾੜੀ ਲਈ ‘ਬੰਨੀ’ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵਿਆਂਧੜ ਕੁੜੀ ਨੂੰ (ਹਲਦੀ ਨਾਲ) ਰੰਗਣ, ਪੀਲਾ ਕਰਨ, ਅਰਥਾਤ ਵਟਣਾ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਹੈ (ਪੁਆਧੀ ਵਿਚ ‘ਵੰਨੀ ਲਾਉਣ’ ਦਾ ਅਰਥ ਵਿਆਂਧੜ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਵਟਣਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਹੈ)। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ‘ਬੰਨੀ’ (ਲਾੜੀ) ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਹਲਦੀ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਮਾਈਐਂ ਪਈ ਕੁੜੀ ਦਾ ਹੈ।

ਸੂਆ, 1. ਵੱਡੀ ਸੂਈ, 2. ਗਾਂ ਜਾਂ ਮਹਿੰ ਨੂੰ ਬੱਚਾ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ, 3. ਛੋਟੀ ਨਹਿਰ, ਜੋ ਵੱਡੀ ਨਹਿਰ ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, 4. ਤੋਤਾ— ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼।

ਟਿੱਪਣੀ. ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਬਹੁਅਰਥਕ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਅਣਉਚਿਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਸੂਆ'¹ (ਵੱਡੀ ਸੂਈ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਸੂਚੀ' ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ, 'ਸੂਆ'² (ਸੂਣ ਦਾ ਭਾਵ, ਧਾਤੂ 'ਸੂ', ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ 'ਸੂਤਕ' ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਹੈ); 'ਸੂਆ'³ (ਛੋਟੀ ਨਹਿਰ) ਦਾ ਸਬੰਧ 'ਸੋਤ' (ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ, ਚਸ਼ਮਾ) ਨਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ 'ਸੋਤ' ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ; 'ਸੂਆ'⁴ (ਤੋਤਾ) ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਸੂਚ' ਦਾ ਬਦਲਿਆ ਰੂਪ ਹੈ। ਇੰਜ ਇਹ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਚਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਫੜ¹, ਸ਼ੇਖੀ, ਡੀਂਗ

ਫੜ², ਗੱਡੇ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੀ ਲੱਕੜ

ਫੜ³, ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ – ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਟਿੱਪਣੀ. ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨ ਐਂਟਰੀਆਂ ਦਰਅਸਲ ਇਕੋ ਐਂਟਰੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਫੜ' ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਫੱਟਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ੀਕਰਨ ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਫੱਟੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਵੱਲੋਂ ਸੰਸ. 'ਫਲ', a gaming-board; ਦੇਖ ਮੋਨੀਅਰ-ਵਿਲੀਅਮਜ਼)। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸ਼ੇਖੀ ਜਾਂ ਡੀਂਗ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਭਾਵ ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਤੀਰੇ, ਅਰਥਾਤ ਬਲੱਫ ਕਰਨ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ।

III. ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਦੁਹਰਾਉ

ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਅਪਣਾਈ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਚਲੰਤ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਅਸਿੱਧੇ ਢੰਗ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ 'ਕਬੂਤਰ' ਦੇ ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ ਅਧੀਨ ਚਲੰਤ ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ 'ਕਬੂਤਰਖਾਨਾ', 'ਕਬੂਤਰਬਾਜ਼ੀ' ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ 'ਜੰਗਲੀ ਕਬੂਤਰ', 'ਚੀਨਾ ਕਬੂਤਰ' ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਤਾਂ ਚਲੇ, ਮਾਮਲਾ ਠੀਕ ਹੈ। ਪਰ 'ਜੰਗਲੀ' ਅਤੇ 'ਚੀਨਾ' ਦੇ ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਚਲੰਤ ਤੌਰ ਤੇ 'ਜੰਗਲੀ ਕਬੂਤਰ' ਅਤੇ 'ਚੀਨਾ ਕਬੂਤਰ' ਨੂੰ ਫਿਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਦੁਹਰਾਉ ਵਿਚ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਉ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਉਕਤ ਢੰਗ ਦੇ ਦੁਹਰਾਉ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਇੰਜ ਹਨ:

1. ਰਾਹ = ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ

- ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ = 'ਰਾਹਦਾਰੀ, ਰਾਹਗੀਰ; ਕੁਰਾਹ, ਚੁਰਾਹਾ, ਸ਼ਾਹ-ਰਾਹ; ਰਾਹ ਵਿਚ ਅੱਖਾਂ ਵਿਛਾਉਣਾ, ਚਾਰੇ ਰਾਹ ਮੋਕਲੇ ਕਰਨਾ'

- ਕੁਰਾਹ = ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ

- ਚੁਰਾਹਾ = ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ

- ਸ਼ਾਹ-ਰਾਹ = ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ

- ਚਾਰ = ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ

- ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ = ਚਾਰੇ ਰਾਹ ਮੋਕਲੇ ਹੋਣਾ

- ਮੋਕਲਾ = ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ
- ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ = ਚਾਰੇ ਰਾਹ ਮੋਕਲੇ ਹੋਣਾ

ਟਿੱਪਣੀ. (ੳ) 'ਕੁਰਾਹ, ਚੁਰਾਹਾ, ਸ਼ਾਹ-ਰਾਹ', ਹਰ ਇਕ ਅਰਥਾਂ ਸਹਿਤ ਦੋ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉ।

(ਅ) 'ਚਾਰੇ ਰਾਹ ਮੋਕਲੇ ਹੋਣਾ' ਅਰਥਾਂ ਸਹਿਤ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉ।

2. ਕੁੱਤਾ = ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ

- ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ = ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਆਵੇ ਤਾਂ ਮਸੀਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ (ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੁੱਠੇ ਦਿਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪੁੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਗਿੱਦੜ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਨੱਠਦਾ ਹੈ।)

- ਮੂਤ = ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ

- ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ = ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਆਵੇ ਤਾਂ ਮਸੀਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ (ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬੁਰੇ ਦਿਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਪੁੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ)।

- ਮਸੀਤ = ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ

- ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ = ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਆਵੇ ਤਾਂ ਮਸੀਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ (ਜਦੋਂ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬੁਰੇ ਦਿਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਪੁੱਠੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ)।

- ਮੌਤ = ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ

- ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ = ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਆਏ ਤਾਂ ਮਸੀਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ (ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਜਾਂ ਖ਼ਤਰਾ ਯਕੀਨੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ)।

ਟਿੱਪਣੀ : 'ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਆਏ ਤਾਂ ਮਸੀਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ' ਨੂੰ ਚਾਰ ਵਾਰ, ਸਮੇਤ ਅਰਥ, ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਦੁਹਰਾਉ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਸਿੱਧੇ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਲੋੜ ਪਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਰਥ ਦੇ ਕੇ ਬਾਕੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਤਿਰਛਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਅਸਿੱਧੇ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, 'ਕਬੂਤਰ' ਦੇ ਅਧੀਨ ਸ਼ੀਰਾਜ਼ੀ ਕਬੂਤਰ, ਜੋਗੀਆ ਕਬੂਤਰ, ਚੀਨਾ ਕਬੂਤਰ, ਕਲਪੋਟਿਆ ਕਬੂਤਰ, ਆਦਿ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਸਾਰਥਕ ਹਨ।

IV. ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ

'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਉਂਜ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੁਲਤਾਨੀ, ਪੋਠੋਹਾਰੀ, ਪੁਆਧੀ ਆਦਿ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਫਿਰ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ

ਹੈ। ਸਰਸਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਦੇਖਦਿਆਂ 'ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਨਿਮਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਘਾਟ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਬੰਧ 'ਕੋਸ਼' ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ ਨਾਲ ਹੈ: 1. ਉਦਘਾਟਨ, 2. ਉਥਾਰਾ, 3. ਊਰਜਾ, 4. ਅਜਨਬੀ, 5. ਅਨੁਪਾਤ, 6. ਔਟ (ਭੱਲ), 7. ਅਥਮਣਾ, 8. ਅੰਤਰਾਲ, 9. ਅਦਵੈਤ, 10. ਅਮਲਾ-ਫੈਲਾ, 11. ਅਲਾਮਤ, 12. ਅਲਮ-ਬਰਦਾਰ, 13. ਅਰਾਵਲੀ, 14. ਅੰਕਣਾ, 15. ਅੰਕੁਰ, 16. ਐਂਠ, 17. ਇਨਕਲਾਬ, 18. ਇਲਾਵਾ, 19. ਸੰਦਰਭ, 20. ਸ੍ਰੋਤ, 21. ਸਮਰਿੱਧੀ, 22. ਸੰਗ-ਅਸਵਦ (ਸੰਗ ਮੂਸਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ), 23. ਸਿਹਾਰੀ, 24. ਸ਼ੁੱਧ, 25. ਕਰਮ (ਲਾਂਘ), 26. ਕੁਥਿੱਥਾ, 27. ਖਲੂਸ, 28. ਗੋਲੂ, 29. ਮੱਕਾ (ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਘਰ), 30. ਵਿਘਟਣਾ।

'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ, ਮਈਆ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕੁਝ ਬਿਰਛਾਂ ਦੇ ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਸ਼ੱਕੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਮੁੜ-ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

1. ਪੋਲਾਚ, ਇਕ ਰੁੱਖ ਦਾ ਨਾਂ
2. ਪੂਰਜਲੂ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪੌਦਾ
3. ਪਦਰਿਆਰ, ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਰੁੱਖ
4. ਪਨਸੀਰਾ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਝਾੜੀ
5. ਮੂਸੇ (ਮਰਤਨ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਝਾੜੀ)

V. ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ

ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਆਖਿਆ ਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਸਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

(ੳ) ਰੰਗ [ਵੱਲੋਂ ਸੰਸ. 'ਰੰਗ', ਸਜਾਤੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਰੰਗ]

1. ਕਾਲਾ, ਪੀਲਾ, ਨੀਲਾ ਆਦਿ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ, ਉਹ ਚੀਜ਼ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਰੰਗਦੇ ਹਨ;
2. ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਉਹ ਗੁਣ ਜਿਸ ਦੀ ਪਰਖ ਅੱਖ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ;
3. ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਰੰਗਤ;
4. ਰੋਗਨ;
5. ਤਾਸ਼ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਚਿੜੀਏ, ਹੁਕਮ, ਪਾਨ, ਇੱਟ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਰੰਗ;
6. ਤਾਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਖੇਡ;
7. ਤਾਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਖੇਡ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਪੱਤਾ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੰਗ ਦਾ ਪੱਤਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ;
8. ਕਿੱਕਰ ਦਾ ਕਸ
9. ਖੁਸ਼ੀ, ਮੌਜ
10. ਢੰਗ
11. ਗੀਤ
12. ਹਾਲਤ

13. ਕਿਸਮ

14. ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਇਆ – ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਟਿੱਪਣੀ : (ੳ) ਤਾਸ਼ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ 6 ਅਤੇ 7 ਨੰਬਰ ਦੀ ਇਕ ਹੀ ਸ਼ੇਡ ਬਣਦੀ ਹੈ; (ਅ) 11 ਨੰਬਰ 'ਰੀਤ' ਅਤੇ 12 ਨੰਬਰ 'ਹਾਲਤ' ਨੂੰ 10 ਨੰਬਰ ਦੇ ਅਧੀਨ 'ਹਾਲਤ, ਤੌਰ ਤਰੀਕਾ, ਰੰਗ-ਢੰਗ' ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ; (ੲ) 14 ਨੰਬਰ ਦੀ ਸ਼ੇਡ 'ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਇਆ' ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ; (ਸ) ਰੰਗ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸ਼ੇਡਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ 'ਰੰਗ' ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਨਿਮਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ:

ਰੰਗ [ਸੰਸ. 'ਰੰਗ' ਵੱਲੋਂ ਧਾਤੂ 'ਰੰਜ' ਜਾਂ 'ਰਜ', ਰੰਗੇ ਜਾਣਾ, ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ, ਮੋਹਿਤ ਹੋਣਾ; ਦੇਖੋ 'ਰਾਗ', 'ਬਿਰਾਗ'; (ਮਨੋ-) 'ਰੰਜਨ'; 'ਰੱਤਾ']

1. ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਰੰਗ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਗੁਣ ਹੈ। ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: ਅਰੰਜਕ (achromatic), ਜਿਵੇਂ ਕਾਲਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ; ਰੰਜਕ (chromatic), ਜਿਵੇਂ ਲਾਲ, ਨੀਲਾ, ਪੀਲਾ ਆਦਿ ਰੰਗ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਰੰਗ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੁਹੱਪਣ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣਦਾ ਹੈ।

2. ਕੱਪੜੇ ਆਦਿ ਨੂੰ ਲਾਲ, ਹਰਾ ਆਦਿ ਰੰਗਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸਮੱਗਰੀ; ਚਮੜਾ ਰੰਗਣ ਲਈ ਕਿੱਕਰ ਦੇ ਛਿੱਲਾਂ ਨੂੰ ਉਬਾਲ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਘੋਲ; ਰੋਗਨ।

3. ਤਾਸ਼ ਦੇ ਚਾਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੰਗਦਾਰ ਪੱਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ (ਜਿਵੇਂ ਚਿੜੀਏ ਦਾ ਰੰਗ); ਤਾਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਖੇਡ, ਰੰਗ ਰੱਖਣ ਦੀ ਖੇਡ।

4. ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਰੰਗਤ (ਟ. ਕ. 'ਰੰਗ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਜਾਣਾ')

5. ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਮਾਨਵ-ਜਾਤੀ ਦੀ ਵੰਡ; ਨਸਲ, ਜਾਤੀ, ਵਰਣ (ਟ. ਕ. 'ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ', 'ਰੰਗ-ਭੇਦ')

6. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ; ਕਿਸਮ, ਪ੍ਰਕਾਰ, ਭਾਂਤ (ਟ. ਕ. 'ਰੰਗ-ਬਰੰਗਾ', ਇੰਜ ਹੀ 'ਜੀਆ ਜਾਤਿ ਰੰਗਾ ਕੇ ਨਾਵ')

7. ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਤੇ ਕੋਈ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਨਾ: ਅਸਰ, ਪ੍ਰਭਾਵ (ਟ. ਕ. 'ਦੇ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਣਾ', 'ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਜਾਣਾ')

8. ਰੰਗ-ਢੰਗ, ਤੌਰ-ਤਰੀਕਾ, ਹਾਲਤ (ਟ. ਕ. 'ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਰੰਗ'; 'ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ')

9. ਖੇਲ-ਤਮਾਸ਼ਾ, ਦਿਲ-ਬਿਹਲਾਵਾ (ਟ. ਕ. 'ਰੰਗਮੰਚ', 'ਰੰਗ-ਸ਼ਾਲਾ')

10. ਖੁਸ਼ੀ, ਮੌਜ, ਰੌਣਕ; ਭਾਗਵਾਨੀ (ਟ. ਕ. 'ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ'; 'ਰੰਗ ਲੱਗ ਜਾਣੇ', 'ਰੰਗ-ਭਾਗ')

11. ਸੁਹੱਪਣ, ਸੁੰਦਰਤਾ (ਟ. ਕ. 'ਰੰਗ-ਰੂਪ', 'ਰੰਗ-ਰੰਗੀਲਾ', 'ਰੰਗ ਕੱਢਣਾ')

12. ਪ੍ਰੇਮ (ਟ. ਕ. 'ਸੰਤਾ ਸੇਤੀ ਰੰਗੁ ਲਾਏ')

(ਅ) ਭੂਤ [ਸੰਸ. 'ਭੂਤ']

1. ਭੂਤਨਾ, ਪ੍ਰੇਤ, ਜਿੰਨ

2. ਪ੍ਰਾਣੀ
3. ਬੀਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਾਂ
4. ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤੱਤ
5. ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ
6. (ਵਿਅੰਗ ਨਾਲ) ਦੁਸ਼ਟ ਆਦਮੀ –ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਉਪਰੋਕਤ ਉਦਾਹਰਨ ਨੂੰ ਨਿਮਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ:

- ਭੂਤ [ਸੰਸ. 'ਭੂਤ', ਭੂਤਕਿਰਦੰਤ ਵੱਲੋਂ ਧਾਤੂ 'ਭੂ', ਹੋਣਾ, ਬਣਨਾ; ਸਜਾਤੀ ਫਾਰਸੀ 'ਬੁਦ'; ਵੇਖੋ 'ਭਇਆ'; 'ਭੌਤਿਕ']

1. ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ, ਗੁਜ਼ਰਿਆ, ਬੀਤਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਂ (ਟ. ਕ. 'ਭੂਤ-ਕਾਲ')
2. ਗੁਜ਼ਰੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਮਰੇ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਤਮਾ: ਦੁਰ-ਆਤਮਾ, ਪ੍ਰੇਤ
3. ਕੋਈ ਪਦਾਰਥਕ ਜਾਂ ਸਰੀਰਕ ਵਸਤੂ (ਆਤਮਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ, ਜੋ ਅਸਰੀਰਕ ਹੈ); ਮੂਲ ਪਦਾਰਥ ਜਾਂ ਮਾਦਾ (ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ, ਜਲ, ਅਗਨੀ, ਵਾਯੂ, ਆਕਾਸ਼); ਜੀਵਤ ਵਸਤੂ, ਪ੍ਰਾਣੀ।

ਹੈ); ਮੂਲ ਪਦਾਰਥ ਜਾਂ ਮਾਦਾ (ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ, ਜਲ, ਅਗਨੀ, ਵਾਯੂ, ਆਕਾਸ਼); ਜੀਵਤ ਵਸਤੂ, ਪ੍ਰਾਣੀ।

(ੲ) ਭੌਤਿਕ [ਸੰਸ. ਭੌਤਿਕ], ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦਾ, ਅਸਬੂਲ –ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇੰਜ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ:

- ਭੌਤਿਕਾ [ਸੰਸ. 'ਭੌਤਿਕ' < 'ਭੌਤ', ਭੂਤ, ਅਰਥਾਤ ਮਾਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ; ਦੇਖੋ 'ਭੂਤ'; ਸਜਾਤੀ ਅੰਗ. ਵੱਲੋਂ ਯੂਨਾ. physical, ਪਦਾਰਥਕ, ਮਾਦੀ, ਭੌਤਿਕ; ਸਰੀਰਕ ਵੱਲੋਂ ਯੂਨਾ. phy, ਹੋਣਾ, ਬਣਨਾ], ਪੰਜ ਭੂਤਾਂ, ਅਰਥਾਤ ਮੂਲ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ, ਪਦਾਰਥਕ, ਮਾਦੀ।

VI. ਨਿਰੁਕਤਕ ਪੱਖ

ਨਿਰੁਕਤ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਕਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰੁਕਤਕ ਹਵਾਲੇ ਦੇਣ ਦਾ ਚਲਣ ਹੈ। ਨਿਰੁਕਤੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਿਆਨਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਰਛੇ ਹਵਾਲੇ (cross references) ਦੇਣਾ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਖੇ ਇਸ ਤੱਥ ਵੱਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਮਿਲਦਿਆਂ ਨਿਰੁਕਤੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨਿਮਨ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

(ੳ) ਚਿਤ [ਸੰਸ. 'ਚਿਤ', ਧਾਤੂ 'ਚਿਤ' ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ] –ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਟਿੱਪਣੀ. ਉਕਤ ਸਬੰਧ ਵਿਚ 'ਚਿਤ' ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਨੂੰ ਸੋਧ ਦੇਣ ਲਈ ਦੇਖੋ 'ਚਿੱਤਰ' ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਬੜਾ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸੁਝਾਉ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਿਤ ਜਾਂ ਮਨ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਕਾਰਜਸ਼ਾਲਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬਾਹਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ 'ਚਿਤਵਣਾ' ਦਾ ਨਿਰੁਕਤਕ ਅਰਥ ਮਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਜਾਂ ਉਸ

ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵਸਾਉਣਾ ਹੈ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ 'ਚਿਤ' ਨੂੰ 'ਚਿਤਰਸ਼ਾਲਾ' ਦਾ ਢੁੱਕਵਾਂ ਅਰਥ ਦੇ ਕੇ 'ਚਿੱਤਰ' ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਬਰਸ [ਸੰਸ. 'ਵਰਸ਼'], ਵਰ੍ਹਾ, ਸਾਲ –ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਟਿੱਪਣੀ. 'ਬਰਸ' ਦਾ ਸ਼ਬਦ 'ਬਾਰਸ਼' ਦਾ ਰੂਪਅੰਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਇਕ ਬਰਸਾਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਬਰਸਾਤ ਤਕ ਦਾ ਦਰਮਿਆਨੀ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਇੰਜ ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਮਰ ਦਸ ਸਾਲ ਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਜਨਮੋਂ 10 ਬਰਸਾਤਾਂ ਲੰਘ ਗਈਆਂ ਹਨ। 'ਬਰਸ' ਦਾ ਛੋਟਾ ਰੂਪ 'ਵਰ੍ਹਾ' ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜੋ 'ਵਰ੍ਹਣਾ' (ਬਾਰਸ਼ ਹੋਣਾ) ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ।

(ੲ) ਵੀਰ-ਬਹੁਟੀ, ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਬਰਸਾਤੀ ਕੀੜਾ –ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਟਿੱਪਣੀ. 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ 'ਵੀਰ-ਬਹੁਟੀ' ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ। ਵੀਰ-ਬਹੁਟੀ ਇਕ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ, ਮਖਮਲੀ, ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਕੀਟ ਹੈ; ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਟੀ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੀੜਾ ਕਹਿਣਾ ਇਸ ਜੀਵ ਦੀ ਤੇਹੀਨ ਹੈ।

ਇੰਦਰ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਯੋਧਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ 'ਵੀਰ' (ਸੂਰਮਾ) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੰਜ 'ਵੀਰ-ਬਹੁਟੀ' ਦਾ ਨਿਰੁਕਤਕ ਅਰਥ ਇੰਦਰ ਦੀ ਬਹੁਟੀ ਹੈ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਉਕਤ ਜੀਵ ਲਈ 'ਇੰਦ੍ਰ-ਵਧੂ', ਅਰਥਾਤ ਇੰਦਰ ਦੀ ਬਹੁਟੀ, ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

(ਸ) ਨਰਸ [ਅੰਗ. nurse, ਮਧ ਅੰਗ. nurs, nurice, norice; ਪੁਰਾ. ਵ੍ਰਾ. nurrice, narrice; ਲਾਤ. nurse, ਸ਼ਾਇਦ nutricius ਦਾ ਇਸਤਰੀਲਿੰਗ] –ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਟਿੱਪਣੀ. 'ਨਰਸ' ਬਾਬਤ ਢੇਰ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸਮਾਈ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਿਰੁਕਤ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣਯੋਗ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਏਨਾ ਦੱਸਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ 'ਨਰਸ' ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ nourish (ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਕਰਨਾ) ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਰਸ ਦਾ ਮੂਲ ਭਾਵ (ਰੋਗੀ ਨੂੰ) ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ।

(ਹ) ਲੋਹਾ [ਸੰਸ. 'ਲੋਹ'], ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਾਤ –ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼

ਟਿੱਪਣੀ. ਇਤਿਹਾਸ ਮੂਜਬ ਤਾਂਬਾ-ਯੂਗ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਲੋਹ-ਯੂਗ ਬਾਅਦ ਦੀ ਘਟਨਾ ਹੈ। ਇੰਜ 'ਲੋਹ' ਦਾ ਵੈਦਿਕ ਅਰਥ ਲਾਖੇ ਰੰਗ ਦੀ ਧਾਤ, ਅਰਥਾਤ ਤਾਂਬਾ ਹੈ। 'ਲੋਹੀ' (ਲਾਖੇ ਰੰਗ ਦੀ, ਜਿਵੇਂ ਬੱਕਰੀ), ਅਤੇ 'ਲੋਹੀ' (ਸੂਰਜ ਨਿਕਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਲਾਲੀ, ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲਾ) ਵੀ ਇਥੇ ਸਬੰਧਤ ਹਨ।

ਨਿਰੁਕਤ ਇਕ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਨਿਰੁਕਤਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਨੇੜਲੀਆਂ ਤੇ ਦੂਰੇਡੀਆਂ ਸਗੋਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਿਰੁਕਤ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹੈ। 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਹਵਾਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਿੰਦੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਮਰਾਠੀ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਹਨ। ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਯੂਰਪੀਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਢੰਗ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਇਸ ਢੰਗ ਦੇ ਕੁਝ ਨਮੂਨੇ ਇੰਜ ਹਨ:

- ਬਰਾਦਰ [ਅੰਗ. brother]
- ਗਊ [ਅੰਗ. cow]
- ਜਾਨੂ [ਲਾਤ. genu]

ਉਪਰੋਕਤ ਢੰਗ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਖਾਸਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੇ ਇੰਦਰਾਜ ਇੰਜ ਹਨ:

- ਪਰਮ [ਅੰਗ. prime]
- ਵਾਕ [ਅੰਗ. voice, vocal]
- ਰਾਣੀ [ਫ੍ਰਾਂ. reine; ਟ.ਕ. ਅੰਗ. vicereine]
- ਲੋਭ [ਅੰਗ. love]
- ਜੀਰਣ, ਪੁਰਾਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਰੋਗ [ਵੱਲੋਂ ਸੰਸ. 'ਜੀਰਣ', ਬੁਢਾਪਾ; ਸਜਾਤੀ ਅੰਗ. ਵੱਲੋਂ ਯੂਨਾ. gerontology, ਜਰਾ-ਵਿਗਿਆਨ ਵੱਲੋਂ ਯੂਨਾ. geron, ਬੁੱਢਾ ਬੰਦਾ + logy, ਵਿਗਿਆਨ]
- ਸਥਿਤੀ [ਅੰਗ. ਵੱਲੋਂ ਲਾਤ. state, ਹਾਲਤ]
- ਪਰਿਵਰਤਿਤ, ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ [ਅੰਗ. ਵੱਲੋਂ ਲਾਤ. perverted]

VII. ਲੋਬਲਾਂ ਦੀ ਘਾਟ

'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਵਿਖੇ ਦਰਜ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਉਪਭਾਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਲੋਬਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਲੋਹਕਾ, ਹਲਕਾ (ਪੋਠੋਹਾਰੀ); ਲੋਤੀ, ਲੂਤੀ (ਪੁਆਧੀ); ਲੋਹੜਾ, ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ (ਪਹਾੜੀ)। ਪਰ ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਹੀ ਪੰਨੇ ਤੇ ਮਿਲਦੇ ਨਿਮਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ:

- ਲੋਂਦਾ, ਗਿੱਲੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਗੁਲਫਾ, ਜਿਵੇਂ ਮੱਖਣ ਆਦਿ ਦੀ ਟਿੱਕੀ
- ਲੋਤੀ, ਛੱਪਰ ਦੀ ਛੱਤ ਦਾ ਵਧਿਆ ਹਿੱਸਾ
- ਲੋਣ, ਨੇੜੇ, ਲਾਗੇ
- ਲੋਤਾ, ਬਹੁਤ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ
- ਲੋਲ, ਚੋਰੀ ਦੇ ਮਾਲ ਦੀ ਸੂਹ

ਅਖੀਰ ਵਿਚ

ਵੀਹ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ, ਕੋਈ ਇੱਕੀ ਹਜ਼ਾਰ ਪੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮੋਂਦੀ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ (OED) ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਉਂਜ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੱਖਰੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਪੈਣ ਪਾਣੀ ਦੀ ਜੰਮਪਲ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਇਕਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਉਕਤ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਬੋੜੀ ਬਹੁਤ ਨੁਹਾਰ ਪੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ 'ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਨੂੰ ਸੋਧ-ਸਾਧ ਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਲੋੜੀਂਦੇ ਵਾਧੇ ਕਰਕੇ ਇੱਛਤ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਪੈਰ ਪੁੱਟੇਗਾ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ (ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ)

ਸੁਧਾਈ ਰਿਪੋਰਟ

ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਟੈਕਸਟ-ਬੁਕ ਬੋਰਡ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵੱਲੋਂ ਫਾਈਨੈਂਸ ਕੀਤੇ 'ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਇੰਜ 1982 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕੋਸ਼ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ-ਮੰਡਲ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

Chief Editor : Balbir Singh Sandhu, M.A., Ph.D., D.Sc. (Leningrad)

Former Chief Editor : Attar Singh, M.A., Ph.D.

Editor : Om Parkash Vasishta, M.A. Punjabi (from July 1972)

Assistant Editors : 1. Bakhshish Singh, M.A. (English and Punjabi) from June 1972; 2. Ajmer Singh, M.A. (Sanskrit and Punjabi), from June 1972; 3. Raghbir Singh, M.A. Punjabi (from December 1972); 4. G.S. Rayall, M.A. (Persian and Punjabi), from October 1972.

Lexical Assistants : 1. Nachhattar Singh Dhaliwal, M.A., Ph.D., L.L.B. (from March 1975); 2. Baljit Singh Bassi, M.A. (English and Punjabi) from August 1976; 3. Harbhajan Singh, M.A. (Mathematics and Punjabi) from June 1978 to August 1978.

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ, ਜੋ ਉਕਤ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ, 1984 ਵਿਚ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਟੈਕਸਟ ਬੁਕ ਬੋਰਡ ਵੱਲੋਂ ਉਕਤ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਕਾਮਰੇਡ ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ (ਫੁੱਲ ਟਾਈਮ) ਅਤੇ ਰਿਟਾਇਰਡ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ (ਪਾਰਟ ਟਾਈਮ) ਸਹਾਇਕਾਂ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰਿਪੋਰਟ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿੱਤ ਨਿਮਨ ਪੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਚਰਚਿਤ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

- I ਅਣ-ਇੰਦਰਾਜ
- II ਡਬਲ ਇੰਦਰਾਜ
- III ਅਣ-ਇੱਛਤ ਇੰਦਰਾਜ
- IV ਇੱਛਤ ਇੰਦਰਾਜ
- V ਅਮਰੀਕੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ
- VI ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ

- VII ਅਰਥਗਤ ਤਾਲਮੇਲ
- VIII ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਅਨਰਥ
- IX ਅਣਉਚਿਤ ਸਮਾਨਅਰਥਕ
- X ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਨੁਵਾਦ
- XI ਬੇਮੁਹਾਵਰਾ ਪੰਜਾਬੀ
- XII ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਅਯੋਗ ਵਰਤੋਂ
- XIII ਬਹੁਵਚਨੀ ਸ਼ਬਦ
- XIV ਅਗੋਤਰ, ਪਿਛੇਤਰ
- XV 'ਸਬੰਧੀ' ਦੀ ਅਯੋਗ ਵਰਤੋਂ
- XVI COD ਦੀਆਂ ਭੁਲੇਖਾ-ਪਾਉ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ

'ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' (ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼') ਸਬੰਧੀ ਉਕਤ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਵਿਸਤਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

I. ਅਣ-ਇੰਦਰਾਜ

'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ 'ਕੌਨਸਾਈਜ਼ ਆਕਸਫੋਰਡ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ' (COD) ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਛਾਪ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਰਥ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਕਾਂ ਜਾਂ ਉਪ-ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਂ ਜਾਂ ਉਪ-ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਖੇ ਮੁੱਖ ਜਾਂ ਅਧੀਨ ਐਂਟਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਅਣ-ਉਚਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਧ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨਿਮਨ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

- blue ensign, 'ਨੀਲੀ ਧੁਜਾ' (ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ)
 - English historian, 'ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ' (ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ)
 - 'twice a day, 'ਦਿਨ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ' (day ਦਾ ਅਧੀਨ-ਇੰਦਰਾਜ)
 - is capable of neglecting his duty, 'ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਤੋਂ ਕੁਤਾਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ' (capable ਦਾ ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ)
 - is good for trade, 'ਵਪਾਰ ਲਈ ਚੰਗਾ ਹੈ' (trade ਦਾ ਉਪ-ਇੰਦਰਾਜ)
- ਇਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਦੀ ਕਾਰਜ-ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

II. ਡਬਲ ਇੰਦਰਾਜ

'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਖੇ ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ, ਅਰਥਾਂ ਸਮੇਤ, ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ well off ਦਾ ਇੰਦਰਾਜ (ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਦੁਹਰਾਈ ਸਮੇਤ) ਇਕ ਤਾਂ off ਦੇ ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ well off ਦੇ ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨਿਮਨ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

- weal or woe ਦਾ ਇਕ ਇੰਦਰਾਜ weal ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਦੂਜਾ weal

or woe ਦੇ ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ ਵਜੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਦੁਹਰਾਉ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਪਾਲਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

• over head and ears ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਇੰਦਰਾਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕ over ਦੇ ਅਧੀਨ ('ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੁੱਬਿਆ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਸਿਆ' ਵਜੋਂ), ਦੂਜੇ head ਦੇ ਅਧੀਨ ('ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਗਨ' ਵਜੋਂ), ਅਤੇ ਤੀਜੇ ear ਦੇ ਅਧੀਨ ('ਵਾਲ ਵਾਲ ਪਰੋਤਾ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਰਕ, ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ' ਵਜੋਂ)।

COD ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਛਾਪ ਵਿਚ ਸਬੰਧਤ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਦਾ ਦੁਹਰਾਉ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਉ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਤਿਰਛੇ-ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਕਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਛਾਪਾਂ ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਦੁਹਰਾਉ ਤੋਂ ਉੱਜ ਹੀ ਮੁਕਤ ਹਨ।

III. ਅਣਇੱਛਤ ਇੰਦਰਾਜ

'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਬੇਲੋੜੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਇੰਜ ਹਨ:

- unentertainingness
- unpoeticalness
- praylessness
- prepossessingness
- greatcoatless
- unsaleableness
- unknowledgeableness
- benne (ਤਿਲ)
- beseem, beseeming, besseemingly, beseemingness
- beshrew
- beslubber

ਇਸ ਢੰਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧੀ ਜਾ ਰਹੀ ਛਾਪ ਵਿਚੋਂ ਖਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

IV. ਇੱਛਤ ਇੰਦਰਾਜ

ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਅਰਥ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਆਵੱਸ਼ਕ ਹੈ। ਇਸ ਢੰਗ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੋਧੀ ਹੋਈ ਛਾਪ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇੰਜ ਹਨ:

- declivity
- main-stream
- leftover

- deadwood
- backlash
- Hippocrates
- de ja vou
- genitive
- Green
- macho
- paisley
- piggyback
- rumblings
- mongolian
- scam
- gay (homosexual)
- butterfly (nervous tremors)
- connection (supplier of narcotics)
- mole (a secret agent)

V. ਅਮਰੀਕੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਯੂ. ਕੇ. ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ (ਜਿਵੇਂ COD ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਛਾਪ) ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਸੋਝੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਥੋਂ ਤਕ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ cheque (ਚੈਕ) ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਨਾਲ ਲਗਦਾ check ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਅਮਰੀਕੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ COD ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਛਾਪ ਵਿਚ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ progame, meter (ਛੰਦ) ਅਤੇ valor (ਸੂਰਮਤਾਈ) ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਮਰੀਕੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਅਮਰੀਕੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸ਼ਬਦਜੋੜਾਂ ਦੀ ਵੱਖਰਤਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮੋਟਰਕਾਰ ਲਈ automobile ਅਤੇ ਪਟਰੋਲ ਲਈ gasoline ਜਾਂ gass ਅਮਰੀਕੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਪਰ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ first-floor ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਵੀ ਕਥਨਯੋਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਇੰਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ: 1. ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਲ, ਪਹਿਲੀ ਛੱਤ; 2. ਥੱਲਵੀਂ ਮੰਜ਼ਲ। ਇਕੋ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਅਰਥ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਬੜੇ ਅਚੰਭਾਜਨਕ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਥੱਲਵੀਂ

ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਨੀ ਮੰਜ਼ਲ (ground floor) ਵਾਲਾ ਅਰਥ ਅਮਰੀਕਨ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਲ (first floor) ਵਾਲਾ ਅਰਥ ਯੂ. ਕੇ. ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ।

VI. ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ

ਕਿਸੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੰਖੇਪ, ਪਰ ਸਾਰਥਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਕ ਹੀ ਅਰਥ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਣਉਚਿਤ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

maltreat, 'ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ, ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਕਰਨਾ, ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਣਾ, ਬਦਸਲੂਕੀ ਕਰਨਾ, ਬੁਰਾ ਵਰਤਾਉ ਕਰਨਾ' — ਇਥੇ ਬੁਰਾ ਵਰਤਾਉ ਕਰਨਾ, ਬਦਸਲੂਕੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

Aryan, '1. ਆਰਿਆਈ ਭਾਸ਼ਾ ਸਬੰਧੀ, ਆਰਿਆਈ ਕੁਲ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਬੰਧੀ; 2. ਆਰਿਆਈ ਜਾਤੀ ਸਬੰਧੀ, ਆਰਿਆਈ'— ਇਸ ਸਾਰੇ ਖਿਲਾਰੇ ਨੂੰ 'ਆਰਿਆਈ (ਜਿਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾ, ਜਾਤੀ)' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮੇਟਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

Jesutical, 'ਜੇਜ਼ੂਇਟੀ, ਯਸੂਹੀ, ਜੀਸਸੀ'; Jesutically, 'ਜੇਜ਼ੂਇਟੀ ਢੰਗ ਨਾਲ, ਯਸੂਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ, ਜੀਸਸੀ ਢੰਗ ਨਾਲ'; Jesutism, 'ਜੇਜ਼ੂਇਟਿਜ਼ਮ, ਜੇਜ਼ੂਇਟੀ ਮਤ, ਯਸੂਹੀਅਤ, ਜੀਸਸੀਅਤ'— ਇਸ ਵਾਧੂ ਦੀ ਗਰਦਾਨ ਨੂੰ ਇੰਜ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: 1. ਯਸੂਹੀ, ਜੀਸਸੀ, 2. ਯਸੂਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ; 3. ਯਸੂਹੀਅਤ।

'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਉ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਇਸ ਢੰਗ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਬਿਲਕੁਲ ਬਚਗਾਨਾ ਤੇ ਹਾਸੋ-ਹੀਣੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:

- cross-legged, ਟੰਗਾਂ ਉਪਰ ਟੰਗਾਂ ਰੱਖੀ ਬੈਠਾ, ਲੱਤਾਂ ਉਪਰ ਲੱਤਾਂ ਰੱਖੀ ਬੈਠਾ
- dry cough, ਸੁੱਕੀ ਖੰਘ, ਸੁੱਕੀ ਖਾਂਸੀ
- crock, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਭਾਂਡਾ, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਰਤਨ
- bolster, ਇਕੋ ਤਕੀਏ ਤੇ ਪੈਣਾ, ਇਕੋ ਤਕੀਏ ਤੇ ਲੇਟਣਾ
- sulphur bottom, ਪੀਲੇ ਢਿੱਡ ਵਾਲੀ ਵੇਲੂ ਮੱਛੀ, ਜ਼ਰਦ ਪੇਟ ਵਾਲੀ ਮੱਛੀ
- chitter, ਪਾਲੇ ਨਾਲ ਕੰਬਣਾ, ਠੰਢ ਨਾਲ ਕੰਬਣਾ
- microseism, ਭੂਚਾਲ ਦਾ ਮਾਮੂਲੀ ਝਟਕਾ, ਹਲਕਾ ਭੂਚਾਲ, ਹਲਕਾ

ਜਲਜਲਾ

VII. ਅਰਥਗਤ ਤਾਲਮੇਲ

'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਖੇ ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦਿੱਤੇ ਸਮਾਨਅਰਥਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪੂਰਾ ਤਾਲਮੇਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਸ ਢੰਗ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਇੰਜ ਹਨ:

- dalliance, 'ਕਲੋਲ, ਕੇਲ, ਨਖਰਾ, ਨਾਜ਼'— ਕਲੋਲ ਅਤੇ ਨਖਰੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਤਾਲਮੇਲ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਲੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋ ਜਣਿਆਂ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਰੋਲ

ਹੈ। ਪਰ ਨਖਰੇ ਕਰਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕ ਧਿਰ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਅਰਥ ਕਲੋਲ ਹੈ।

- spew, 'ਉੱਗਲਣਾ, ਮਤਲਾਉਣਾ, ਉਛਾਲੀ ਆਉਣੀ, ਕੇ ਕਰਨਾ, ਉਲਟੀ ਕਰਨਾ'— ਇਥੇ ਮਤਲਾਉਣਾ, ਅਰਥਾਤ ਜੀ ਦਾ ਕੱਚਾ ਹੋਣਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਜੋ ਉੱਗਲਣਾ ਜਾਂ ਉਗਲੱਛਣਾ ਨਾਲ ਅਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਉਕਤ ਸ਼ਬਦ ਕੁਝ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਉਲਟੀ ਆਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ spew ਦਾ ਅਰਥ (ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਗੋਲੇ) ਉਗਲੱਛਣਾ ਜਾਂ (ਚਿਮਨੀਆਂ ਦਾ ਧੂਆਂ) ਉੱਗਲਣਾ ਵੀ ਹੈ।

- whiff, 'ਬੁੱਲਾ, ਫਰਾਟਾ, ਝੌਂਕਾ, ਲਪਟ'— ਉਕਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ 'a slight gust or puff of wind' ਵਜੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹਵਾ ਦਾ ਰੁਮਕਾ ਇਥੇ ਠੀਕ ਬੈਠਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬੁੱਲਾ ਜਾਂ ਫਰਾਟਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ।

VIII. ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਅਨਰਥ

'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਅਰਥਾਂ ਸਬੰਧੀ ਬੱਜਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

- neither fish nor flesh (ਭੋਜਨ) 'ਨਾ ਮਾਸ ਨਾ ਮੱਛੀ'— ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਇਸ ਅਖਾਣ ਦਾ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ 'ਨਾ ਤਿੱਤਰ ਨਾ ਬਟੇਰ' ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਸ਼ਬਦ fish ਦੇ ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ ਅਧੀਨ ਠੀਕ ਰੂਪ ਵਿਚ (ਅਰਥਾਤ 'ਵਿਚ ਵਿਚਾਲੇ, ਨਾ ਤਿੱਤਰ ਨਾ ਬਟੇਰ') ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ flesh ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਅਧੀਨ (ਭੋਜਨ) ਨਾਂ ਮਾਸ ਨਾ ਮੱਛੀ ਵਜੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਰਾਸਰ ਨਾਵਾਜਬ ਹੈ।

- cardinal humours, 'ਸਰੀਰ ਦੇ ਚਾਰ ਦ੍ਰਵ, ਚਾਰ ਮਾਦੇ (ਲਹੂ, ਬਲਗਮ, ਸਫਰਾ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀ)'— ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਲਹੂ, ਬਲਗਮ ਅਤੇ ਸਫਰਾ (ਜਾਂ ਪਿੱਤ) ਸਰੀਰ ਦੇ ਦ੍ਰਵ ਜਾਂ ਮਾਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਕ੍ਰਿਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਬੰਧਤ ਰੋਗ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ 'ਉਦਾਸੀ' ਕੋਈ ਦ੍ਰਵ ਜਾਂ ਮਾਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਚਿਕਿਤਸਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੂਜਬ ਉਕਤ ਤਿੰਨ ਦ੍ਰਵ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਪਰ ਯੂਨਾਨੀ ਹਿਕਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਚੌਥਾ ਦ੍ਰਵ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ melancholy, ਅਰਥਾਤ 'ਕਾਲੀ-ਪਿਤ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਦੇ ਦੇ ਵਿਕਾਰ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਉਦਾਸੀ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਉਕਤ ਮਾਦੇ ਨੂੰ ਅਰਬੀ 'ਸੌਦਾਵੀ ਮਾਦੇ' ਵਿਚ ਉਲਥਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਕਾਲਾ ਮਾਦਾ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅਰਥ ਇਸ ਮਾਦੇ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਰੋਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਬੰਧਤ ਮਾਦੇ ਤੋਂ 'ਸੁਦਾ', ਅਰਥਾਤ ਪਾਗਲਪਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਮੂਲ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ melancholy ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜੋ ਅਰਬੀ 'ਮਾਲੀਖੋਲੀਆ' (ਇਕ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ) ਵਜੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

- horripilation; '1. ਬੱਤਖ ਦਾ ਮਾਸ; 2. (ਠੰਢ ਜਾਂ ਡਰ ਕਾਰਨ) ਥਰਕੰਬਾ, ਸਨਸਨੀ'— COD ਵਿਚ ਉਕਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ goose flesh ਵਜੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਦੋ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਬੱਤਖ ਦਾ ਮਾਸ ਅਤੇ ਦੂਜੇ (ਅਜਿਹੇ ਮਾਸ ਦੀ

ਦਿੱਖ ਤੋਂ) ਭੈ ਜਾਂ ਅਤਿ ਹੈਰਾਨੀ ਤੋਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰੋਮਾਂ ਦਾ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੁੰ-ਕੰਡੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ 'ਥਰਕੰਬਾ, ਸਨਸਨੀ' ਦੀ ਬਜਾਏ 'ਲੁੰ-ਕੰਡੇ ਖੜੇ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ' ਉਚਿਤ ਹੈ।

IX. ਅਣਉਚਿਤ ਸਮਾਨਅਰਥਕ

ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਉਲਥਾਉਂਦਿਆਂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਮਾਨਅਰਥਕ ਪੂਰਾ ਢੁਕਾਉ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। 'ਪ. ਅ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨਿਮਨ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

- magnolia, 'ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਦਰਖਤ ਜਾਂ ਝਾੜੀ'— ਉਕਤ ਇਕ ਬੂਟੇ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਚੰਬਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- menorrhagia, 'ਮਾਹਵਾਰੀ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਵਹਾਉ, ਅਤਿ ਰਜੋਸਰਾਵ'— ਉਕਤ ਰੋਗ ਨੂੰ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਪੇੜਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- sorghum, 'ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਘਾਅ'— ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਚਰ੍ਹੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਜਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਅਨਾਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ sorghum ਦੇ ਅਧੀਨ 'a kind of grass' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਨਸਪਤੀ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਚਰ੍ਹੀ, ਬਾਜਰੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਣਕ ਅਤੇ ਬਾਂਸ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ 'a kind of grass' ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਘਾਹ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
- aphid, 'ਮਾਹੌ, ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਜੂੰ'— ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਆਮ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸ਼ਬਦ 'ਤੇਲਾ' ਹੈ।
- shortening, 'ਪੇਸਟਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਚਰਬੀ'— ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਉਕਤ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ 'ਮੋਣ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- grate, 'ਚੂਰਾ ਕਰਨਾ, ਬੁਰਾਦਾ ਕਰਨਾ'— ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਕੱਦੂਕਸ਼ ਕਰਨਾ' ਵਜੋਂ ਉਲਥਾਉਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ।
- adytum, 'ਮੰਦਰ ਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰਲਾ ਪੂਜਾ-ਸਥਾਨ'— ਅਜਿਹੇ ਸਥਾਨ ਨੂੰ 'ਗਰਭ-ਗ੍ਰਹਿ' ਵਜੋਂ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- cast iron, 'ਢਲਾਈ ਦਾ ਲੋਹਾ'— ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਥਾਂ 'ਦੇਗੀ ਲੋਹਾ' ਵਧੇਰੇ ਉਚਿਤ ਹੈ।
- bay, 'ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਝਾੜ'— ਉਪਰੋਕਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ (ਸਮਾਨ bay leaf) ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਨਅਰਥਕ 'ਤੇਜ-ਪੱਤਰ' ਹੈ।
- esoteric, 'ਦੀਖਣੀ, ਦੀਖਿਅਤ, ਦੀਖਿਆ-ਪ੍ਰਾਪਤ; ਗੂੜ੍ਹ, ਰਹੱਸਮਈ, ਆਤਮੀ, ਗੁਪਤ, ਗੁੱਝਾ'— ਇਥੇ 'ਬਾਤਨੀ' ਦਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- pantheon, 'ਦੇਵਤਾ ਗਣ, ਦੇਵ ਗਣ'— ਦੇਵ-ਮਾਲਾ
- phlebotomy, '(ਚਿਕਿ.) ਪੱਛਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਸ਼ਿਰਾ-ਅਵਛੇਦਨ, ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾੜ ਕੱਟ ਕੇ ਲਹੂ ਵਗਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ'— ਫ਼ਸਦ
- mood (ਵਿਆ.) 'ਕ੍ਰਿਆਭਾਵ, ਕ੍ਰਿਆ ਅਰਥ'— ਲਕਾਰ

X. ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਨੁਵਾਦ

'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਕੁਝ ਨਮੂਨੇ ਨਿਮਨ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

- five, '1. ਪੰਜ; 2. ਪੰਜਾ, ਪੰਜ ਦਾ ਅੰਕ; 3. ਪੰਜਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ, ਪੰਜਾ'— ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਬੰਧਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਹੂਬਹੂ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ 'ਪੰਜ, ਪੰਜਾ' ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ nine ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਉਕਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ twenty ਦਾ ਅਰਥ ਕੇਵਲ 'ਵੀਹ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

- ginger, '1. ਅਦਰਕ ਦਾ ਬੂਟਾ; 2. ਅਦਰਕ'— 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ apple ਨੂੰ ਵੀ ਉਕਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੋ ਸ਼ੇਡਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ orange ਅਤੇ mango ਨੂੰ ਤਰਤੀਬਵਾਰ 'ਸੰਤਰਾ' ਅਤੇ 'ਅੰਬ' ਵਜੋਂ ਉਲਥਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ginger ਅਤੇ apple ਨੂੰ ਵੀ ਇੰਜ ਹੀ 'ਅਦਰਕ' ਅਤੇ 'ਸੇਬ' ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ।

- Wehrmacht, 'ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਜਰਮਨ ਫੌਜ'— ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ German armed force ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਫੌਜ ਨਾਲ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਲਾਉਣਾ ਬੇਕਾਰ ਹੈ।

XI. ਬੇਮੁਹਾਵਰਾ ਪੰਜਾਬੀ

'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:

- spank, 'ਚਿੱਤੜਾਂ ਉੱਤੇ ਪੱਛਾ ਮਾਰਨਾ, ਚਿੱਤੜਾਂ ਉੱਤੇ ਛਿੱਤਰ ਮਾਰਨਾ'— ਇਥੇ ਪੰਜਾਬੀ 'ਚਿੱਤੜ ਕੱਟਣਾ' ਸੂਤ ਬੈਠਦਾ ਹੈ।

- close a bargain, 'ਸੌਦਾ ਮੁਕਾਉਣਾ, ਸੌਦਾ ਖਤਮ ਕਰਨਾ'— 'ਸੌਦਾ ਮੁਕਾਉਣਾ' ਇਕ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੌਦਾ ਸੰਪੰਨ ਹੋਣ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਸੌਦਾ ਖਤਮ ਕਰਨਾ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਬੇਮੁਹਾਵਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸੌਦਾ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੈ।

- unstarch, 'ਆਕੜ ਦੂਰ ਕਰਨਾ, ਘੁਮੰਡ ਦੂਰ ਕਰਨਾ'— ਇਥੇ 'ਆਕੜ ਦੂਰ ਕਰਨਾ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਆਕੜ ਭੰਨਣਾ' ਬਾਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਘਾੜਤ ਦੇ ਕੁਝ ਨਮੂਨੇ ਨਿਮਨ ਹਨ:

- scientism, ਸਾਇੰਸ ਮਿਜ਼ਾਜੀ

- rationalism, ਅਕਲੀ ਧਰਮ
- credence, ਪਰਸ਼ਾਦ ਦੀ ਚੌਂਕੀ, ਭੋਗ-ਚੌਂਕੀ
- heresiologist, ਕੁਫਰ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ

XII. ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਅਯੋਗ ਵਰਤੋਂ

ਅਸੀਂ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਂ ਤਕਨੀਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਲਈ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਘੁਸਪੈਠ ਦੀ ਕੋਈ ਤੁਕ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ‘ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼’ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਦੌਰਾਨ ਬੇਲੋੜੇ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

- floriculture, ‘ਪੁਸ਼ਪ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ, ਫੁੱਲ ਕਿਰਸਾਨੀ’— ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ‘ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ’ ਵਜੋਂ ਉਲਥਾਉਣਾ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ।
- fertile, ‘ਉਪਜਾਊ, ਜ਼ਰਖੇਜ਼, ਉਰਵਰ’— ਇਥੇ ਹਿੰਦੀ ‘ਉਰਵਰ’ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।
- depericable, ‘ਬਰਤਰਫੀਯੋਗ, ਵੰਚਨੀ, ਅਪਹਰਣੀ’— ‘ਵੰਚਨੀ’ ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਵੰਚਨਯੋਗ’ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ‘ਅਪਹਰਣੀ’ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਖਾਰਜ ਕਰਨਯੋਗ ਹੈ।
- charitable, ‘ਪੁੰਨਆਰਥ’— ਇਸ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ‘ਪੁੰਨਾਂ-ਅਰਥੀ’ ਹੈ।
- complimentary, ‘ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾਤਮਕ; ਮਾਨਾਰਥ, ਸਨਮਾਨਸੂਚਕ, ਸਨਮਾਨਾਰਥ’— ‘ਮਾਨਾਰਥ, ਸਨਮਾਨਾਰਥ’ ਸਾਡੀ ਜਾਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।

XIII. ਬਹੁਵਚਨੀ ਸ਼ਬਦ

COD ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁਵਚਨੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਲਈ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੇਬਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ colour (ਝੰਡਾ), ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ colours ਹੈ, in pl. ਦੇ ਲੇਬਲ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ police ਦੇ ਅਧੀਨ pl. ਦਾ ਲੇਬਲ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਵਚਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਪਰ ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ‘ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼’ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਉਕਤ ਦੋਨਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ pl. ਦੇ ਲੇਬਲ ਅਧੀਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

- regalia ਅਤੇ excreta ਨੂੰ pl. ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਚਿਤ ਹੈ। ਪਰ pile (ਬਵਾਸੀਰ) ਅਤੇ glass (ਐਨਕ) ਨੂੰ (ਜੋ ਤਰਤੀਬਵਾਰ piles ਅਤੇ glasses ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ) pl. ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ in pl. ਵਜੋਂ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

XIV. ਅਗੇਤਰ, ਪਿਛੇਤਰ

COD (ਪੰਜਵੀਂ ਛਾਪ), ਜਿਸ ਤੇ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਇਕਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਿਰੁਕਤਕ ਹਵਾਲੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅਗੇਤਰਾਂ, ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਇੰਦਰਾਜ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ admire ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਿਰੁਕਤ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ad ਇਕ ਅਗੇਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਤੀਨੀ mir ਇਕ ਧਾਤੂ ਹੈ, ਜੋ 'ਹੈਰਾਨ ਹੋਣਾ' ਦਾ ਅਰਥ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅਗੇਤਰ ad ਦੇ ਮੁੱਖ-ਇੰਦਰਾਜ ਅਧੀਨ ਅਗੇਤਰ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇ ਕੇ admire ਦਾ ਤਿਰਛਾ-ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਤਰਕ-ਸੰਗਤ ਹੈ। ਪਰ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਖੇ ਜਦ admire ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਗੇਤਰ ad ਦੀ ਐਂਟਰੀ ਨੂੰ ਅਗੇਤਰ ਦੇ ਅਰਥ ('ਵਾਧਾ, ਵਿਧੀ') ਦੇ ਕੇ mire ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਵਿਅਰਥ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਦੇ ਪਾਠਕ ਲਈ mire ਦਾ ਅੰਸ਼ ਅਬੋਧ ਹੈ। ਉਕਤ ਕਥਨ 'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਅਗੇਤਰ ad ਦੇ ਅਧੀਨ ਦਿੱਤੇ vance ਅਤੇ mit ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਸੋਧੀ ਹੋਈ ਛਾਪ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਗੇਤਰਾਂ, ਪਿਛੇਤਰਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ।

XII. 'ਸਬੰਧੀ' ਦੀ ਅਯੋਗ ਵਰਤੋਂ

'ਅ. ਪ. ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸਬੰਧਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਅਧੀਨ 'ਸਬੰਧੀ, ਵਰਗਾ, ਦਾ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਕਈ ਥਾਈਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ molecular, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ 'ਅਣੂ ਸਬੰਧੀ, ਅਣੂਦਾਰ' ਵਜੋਂ ਉਲਥਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, 'ਆਣਵੀ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਨਿਮਨ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

- cepuscular, 'ਸੰਝ ਦਾ, ਸੰਧਿਆ ਦਾ, ਧੁੰਧਲਕੇ ਸਬੰਧੀ'— ਉਕਤ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਥਾਂ 'ਸੰਧਿਆਕਾਲੀਨ, ਧੁੰਧਲਾ' ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- metallic, 'ਧਾਤ ਦਾ, ਧਾਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ, ਧਾਤ ਵਰਗਾ'— ਇਥੇ 'ਧਾਤਵੀ' ਪੂਰਾ ਥਾਂ-ਸਿਰ ਹੈ।

- grapy, 'ਅੰਗੂਰਦਾਰ, ਅੰਗੂਰ ਸਮਾਨ; ਅੰਗੂਰ ਵਰਗੇ ਸੁਆਦ ਵਾਲਾ'— 'ਅੰਗੂਰੀ' ਨੂੰ ਉਕਤ ਦੇ ਬਦਲ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- irridaceous, 'ਸੋਸਨ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦਾ, ਸੋਸਨ ਵਰਗਾ'— ਉਕਤ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ 'ਸੋਸਨੀ' ਦੁਆਰਾ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

XVI. COD ਦੀਆਂ ਭੁਲੇਖਾਪਾਊ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ

ਸੁਧਾਈ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਥਾਂ-ਸਿਰ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ COD ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਛਾਪ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਇਸ ਢੰਗ ਦੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰਾਂ, ਹਰਦੇਵ ਬਾਹਰੀ, ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਬਦੁਲਹਕ ਆਦਿ ਨੂੰ ਟਪਲੇ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਇਸ ਢੰਗ ਦੀਆਂ ਦੋ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਇਥੇ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

• basswood, 'inner— bark of lime, used for mats, hassocks, baskets, etc.' — ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਉਕਤ ਕੋਸ਼ਕਾਰਾਂ ਨੇ lime ਨੂੰ 'ਨਿੰਬੂ' ਵਜੋਂ ਉਲਥਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ lime ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਅਰਥ ਨਿੰਬੂ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜਾ, ਜੋ ਇਥੇ ਸਬੰਧਤ ਹੈ, ਸਰਦ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਬਿਰਛ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ, ਜੋ ਤੂਤ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ linden ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

• bobbinet, 'machine made cotton net imitating lace made with bobbins on pillow' — ਉਕਤ ਦੁਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰਾਂ ਨੇ COD ਦੀ ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ 'ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਉਪਰ ਕੱਢੀ ਜਾਲੀਦਾਰ ਲੇਸ' ਵਜੋਂ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਣਉਚਿਤ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ pillow ਦਾ ਅਰਥ ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪੈਡ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਪਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੇਸ ਦੀ ਬੁਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਪੈਡ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ lace-pillow (a cushion held on the knees by lace-makers) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਵਿਚਾਰਅਧੀਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ pillow ਦਾ ਅਰਥ ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੇਸ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੈਡ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ

ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੀ ਦੁੱਖਦਾਇਕ ਹੈ ਕਿ 'ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼' ਦੇ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੈਕਸਟ-ਬੁਕ ਬੋਰਡ ਦੇ ਇਕ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਦੇ ਕਾਰਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਖਰੜਾ ਕਿਧਰੇ ਖੁਰਦ-ਖੁਰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਮਲਾ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਅਧੀਨ ਹੈ।

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਨਿਰੁਕਤੀਆਂ

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੇ ਰਚਿਤ 'ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਦੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਉੱਘੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਮਹੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਕਲਿਤ ਬਹੁਭਾਂਤੀ ਗਿਆਨ ਸਮੱਗਰੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਕ ਹੈ। ਇਕਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਹਵਾਲੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਨਿਰੁਕਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਵਿਹਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਵਰਤਮਾਨ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਨਿਰੁਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਅੰਕਣ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਤੱਥ ਧਿਆਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰੁਕਤੀ ਨੂੰ ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਗੌਣ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਇਕਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਥੇ ਇਹ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਨਿਰੁਕਤੀ ਦਾ ਖੇਤਰ ਅਜੇ ਤਕ ਲਗਭਗ ਸੁੰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟਰਨਰ ਦਾ 'ਹਿੰਦ-ਆਰਿਆਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਕੋਸ਼' ਇਕ ਵਰਣਨਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਕੰਮ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਮਗਰਲਾ ਹੈ।

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਨਿਰੁਕਤਕ ਸੰਕੇਤ, ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ, ਬੜੇ ਮੁੱਲਵਾਨ ਤੇ ਵਿਦਵਤਾ-ਭਰਪੂਰ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕੁਝ ਕੇਸ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤੇ ਸੰਦੇਹਜਨਕ ਵੀ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਆਦਿ ਦੇ ਸਜਾਤੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਅਨਿਯਮਤ ਤੇ ਆਮਿਆਨਾ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਨ। ਨਿਰੁਕਤਕ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਓਝੜੇ ਪੈ ਜਾਣ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਭ੍ਰਾਂਤ ਸਮਾਨਤਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਨਿਰੁਕਤ ਇਕ ਸੰਜੀਦਾ ਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਾਇਦੇ-ਕਾਨੂੰਨ ਹਨ। ਪਰ ਆਮ ਲੋਕ ਨਿਰੁਕਤੀ ਤੋਂ ਚਮਤਕਾਰੀ ਤੇ ਚਟਪਟਾ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪੱਧਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਲੌਕਿਕ ਨਿਰੁਕਤੀ (folk etymology) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਪੂਰੀ ਟੇਕ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਇਸ ਲਿਖਤ ਦਾ ਮਨਸ਼ਾ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਛੁਪੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਆਗਾਹ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਕਿੰਤੂ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਵਿਚਾਰਾਧੀਨ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸੰਦੇਹਜਨਕ ਨਿਰੁਕਤੀਆਂ ਨਿਮਨ ਪੇਸ਼ ਹਨ।

- ਸ਼ਰਾਬ, ਮਦਿਰਾ— 'ਸ਼ਰਾਰਤ ਭਰਿਆ ਪਾਣੀ'; ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਰ, ਸ਼ਰਾਰਤ + ਆਬ, ਪਾਣੀ (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. 'ਸ਼ਰਾਬ' ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਪੀਣਯੋਗ ਪਦਾਰਥ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਅਰਥੀ ਧਾਤੂ 'ਸ਼ਰਬ' (ਪੀਣਾ) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। 'ਸ਼ਰਬਤ' ਅਤੇ 'ਸ਼ਰਬਾ' ਵੀ 'ਸ਼ਰਾਬ' ਦੀ ਭਾਈਬੰਦੀ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹਨ। ਪੀਣਯੋਗ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਨਸ਼ੀਲਾ ਪਾਣੀ ਜਾ ਮਦਿਰਾ ਦੀ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਲਈ ਰੂਸੀ vodka (ਇਕ ਰੂਸੀ ਸ਼ਰਾਬ) ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ voda (ਪਾਣੀ) ਦਾ ਇਕ ਭੇਦ ਹੈ। ਇੰਜ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ liqueur (ਸ਼ਰਾਬ) ਅਤੇ liquid (ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ) ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਸ੍ਰੋਤ ਦੀ ਉਪਜ ਹਨ। 'ਸ਼ਰਾਬ' ਨੂੰ ਅਰਬੀ 'ਸ਼ਰ' (ਬਦੀ, ਫਸਾਦ) + ਫ਼ਾਰਸੀ 'ਆਬ' (ਪਾਣੀ) ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਇਕ ਸੰਜੋਗੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੋਫੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦੀ ਕਾਢ ਹੈ। ਪਰ ਇਥੇ ਸਵਾਲ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਹੋਣ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਨਿਰੁਕਤੀ ਦਾ ਹੈ।

- ਕਪੋਤ, ਕਬੂਤਰ— 'ਜੋ ਹਵਾ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ ਵਾਂਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ'; ਵੱਲੋਂ ਸੰਸ. 'ਕੁ' (ਹਵਾ), ਅਤੇ 'ਪੋਤ' (ਜਹਾਜ਼); ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼

ਟਿੱਪਣੀ. 'ਕਪੋਤ', ਜੋ ਫ਼ਾਰਸੀ 'ਕਬੂਤਰ' ਦਾ ਸਜਾਤੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਮੌਲਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਰਮਈ ਜਾਂ ਸਲੇਟੀ ਰੰਗੇ ਜੰਗਲੀ ਕਬੂਤਰ ਦਾ ਬੋਧਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਬੂਤਰ ਜਾਤੀ ਦਾ ਪੂਰਵਜ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਕਬੂਤਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੁਰਮੇ ਦੀ ਧਾਤ (grey ore of antimony, ਦੇਖੋ ਮੋਨੀਅਰ-ਵਿਲੀਅਮਜ਼) ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਫ਼ਾਰਸੀ 'ਕਬੂਤਰ' ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ 'ਕਬੂਦ' (ਆਸਮਾਨੀ ਜਾਂ ਨੀਲਾ ਰੰਗ) ਤੋਂ ਵੀ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

- ਪੱਤ੍ਰ, ਦਰਖ਼ਤ ਦਾ ਪੱਤਾ— 'ਬਿਰਛ ਤੋਂ ਪਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ' (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. 'ਪੱਤ੍ਰ' ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਪੰਛੀ ਦੇ ਉੱਡਣ ਦਾ ਸਾਧਨ, ਅਰਥਾਤ ਪੰਖ ਅਤੇ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਧਾਤੂ 'ਪਤ' (ਉੱਡਣਾ) ਹੈ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਹ ਯੂਨਾਨੀ pteron (ਪੰਖ; ਇਸ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ptero-, ਪੰਖ ਦਾ ਸੂਚਕ ਸਮਾਸੀ ਰੂਪ) ਦਾ ਸਜਾਤੀ ਹੈ। ਮੋਨੀਅਰ-ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦਰਖ਼ਤ ਦੇ ਪੱਤੇ ਲਈ 'plumage of a tree' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਠੁੱਕਸਿਰ ਹੈ।

- ਖੁਦਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ— 'ਖੁਦ ਆਉਣ ਵਾਲਾ' (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਉਕਤ ਦਾ ਪੂਰਨ ਰੂਪ 'ਖੁਦਾਵੰਦ' ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਸ਼ 'ਖੁਦ' (ਸਵੈ, own) ਅਤੇ 'ਵੰਦ' ਇਕ ਪਿਛੇਤਰ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ (ਠੀਕ ਇੰਜ ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ owner ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ er ਦਾ ਪਿਛੇਤਰ)। ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਫ਼ਾਰਸੀ 'ਖੁਦਾਵੰਦ' ਦਾ ਨਿਰੁਕਤਕ ਅਰਥ 'ਸਵੈਕਾਰਕ', ਅਰਥਾਤ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਮਾਲਕ, appropriator ਜਾਂ owner ਹੈ। ਇਸ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਸਵਾਮਿਨ' (ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ 'ਸੁਆਮੀ') ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਸ਼ 'ਸਵੈ' (ਖੁਦ) ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਪਿਛੇਤਰ 'ਮਿਨ' ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ।

- ਗੁਰੂ— 'ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਗੀ' ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਨਿਗਲਨਾ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਣਾ, ਜੋ ਅਗਿਆਨ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ' (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਆਖਿਆ ਬੜੀ ਰੂੜ੍ਹਵਾਦੀ ਹੈ। ‘ਗੁਰੂ’ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਜੋਂ ਭਾਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਕੇ (ਹਲਕਾ ਜਾਂ ਹੌਲਾ, ਬੋੜਾ, ਘੱਟ ਦੇ ਉਲਟ) ਗੌਰਵਮਈ ਤੇ ਪੂਜਨੀਕ ਦਾ ਬੋਧਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ‘ਗੁਰੂ’ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ grave (ਬੋਝਲ, ਸੰਜੀਦਾ, ਆਦਿ) ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਇੰਜ ਹੀ ‘ਗੁਰੂਤਾ’ (ਧਰਤੀ ਦੀ ਖਿੱਚ ਅਤੇ ਇਸ ਹੀ ਅਰਥ ਵਿਚ ਵਰਤੀਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ gravity ਸਰੋਤੀ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

• ਨੱਤਾ, ਪੜੋਤੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ— ‘ਨਹੀਂ ਪਤਨ ਹੁੰਦੇ ਪਿਤਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ, ਵੱਲੋਂ ਸੰਸ. ‘ਨਪਤ੍’, ਪੋਤਾ (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ‘ਨਪਤ੍’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ‘ਨ’ ਅਤੇ ‘ਪਤ੍’ ਵਿਚ ਵੱਧ-ਟੁੱਕ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ਫਿਰ ‘ਪਤ੍’ ਨੂੰ ‘ਪਿਤ੍’ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਣਾ ਨਾਵਾਜਬ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਵਿਚਾਰਅਧੀਨ ਸ਼ਬਦ ਭਾਰੋਪੀ ਮੂਲਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਲਾਤੀਨੀ nepot (ਪੋਤਾ; ਇਸ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ nepotism, ਭਾਈ-ਭਤੀਜਾਵਾਦ) ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਲਾਤੀਨੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਕੇ ਪੁਰਤਗਾਲੀ neto ਅਤੇ ਸਪੇਨੀ nieto (ਪੋਤਾ) ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ, ਪੰਜਾਬੀ ‘ਨੱਤਾ’ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੈ।

• ਖੱਟ— ‘ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਦੁਲਹਨ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸਾਮਾਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਖਾਟ ਹੈ’ (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਪਹਿਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਲਾੜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸਾਮਾਨ ਬਰਾਤੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਣ ਲਈ ਖਾਟ, ਅਰਥਾਤ ਮੰਜੇ ਤੇ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ‘ਖੱਟ ਖਿਲਾਰਨਾ’ (ਨੁਮਾਇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਅਡੰਬਰ ਕਰਨਾ) ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ‘ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ’ ਵਿਖੇ ਉਕਤ ਰਸਮ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕੁਝ ਸੰਦੇਹਜਨਕ ਨਿਰੁਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਇੰਜ ਹਨ: (ੳ) ਸਭਾ— ਵੱਲੋਂ ‘ਸ’ (ਸਾਥ), ਅਤੇ ਧਾਤੂ ‘ਭਾ’ (ਚਮਕਣਾ); (ਅ) ਗਭਰੂ— ‘ਗਰਵ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦਾ’; (ੲ) ਪੁਤ੍ਰ— ‘ਜੋ ‘ਪੁੰ’ ਨਾਮਕ ਨਰਕ ਤੋਂ ਬਚਾਏ’; (ਸ) ਅਨਲ, ਅਗਨੀ— ‘ਨਹੀਂ ਹੈ ‘ਅਲ’, ਅਰਥਾਤ ਬੱਸ ਜਿਸਦੇ, ਭਾਵ ਜੋ ਰੱਜਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ’; (ਹ) ਕੂਪ, ਖੂਹ— ਬੋੜਾ ਹੋਵੇ ‘ਕੂ’, ਅਰਥਾਤ ਜਲ ਜਿਸ ਵਿਚ; (ਕ) ਕਉਲ— ਪਿਆਲਾ-ਕਉਲ, ਅਰਥਾਤ ਕਮਲ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ; (ਖ) ਕ੍ਰਿਪਾਨ— ‘ਜੋ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨੂੰ ਫੈਂਕ ਦੇਵੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਚਲਾਉਣ ਵੇਲੇ ਰਹਿਮ ਨਾ ਆਵੇ’; (ਗ) ਬਲਟੋਹਾ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਭਾਂਡਾ— ‘ਜੋ ਬਲ ਨੂੰ ਟੋਹ ਲਵੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣ ਵਿਚ ਬਲ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਹੋ ਜਾਵੇ’।

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਲਾਤੀਨੀ ਆਦਿ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸਾਂਝੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਨਿਯਮਤ ਢੰਗ ਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਇੰਜ ਹਨ:

• ਸਜਨ, ਮਿੱਤ੍ਰ, ਵੈਦ, ਤਬੀਬ— ਦੇਖੋ ਅੰਗ. surgeon (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਕਰਤਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ surgeon ਨੂੰ, ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਿਰੁਕਤਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਯੂਨਾਨੀ cheir (ਹੱਥ) ਅਤੇ ergeon (ਕੰਮ) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਜਨ ਦਾ ਸਜਾਤੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ 'ਸਤ-ਜਨ', ਅਰਥਾਤ ਭਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਜੇ 'ਸਤ-ਜਨ' ਵਾਲੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਸਤਯ' ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਯੂਨਾਨੀ eto- (ਜਿਵੇਂ etymology) ਅਤੇ 'ਜਨ' ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਯੂਨਾਨੀ gen (ਜਿਵੇਂ hydrogen) ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਰਜਨ' ਅਤੇ 'ਸਜਨ' ਸੰਯੋਗੀ ਜਾਂ ਝੂਠੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ।

- ਵੱਲ, ਅਰੋਗ, ਨਰੋਆ, ਚੰਗਾ-ਭਲਾ— ਦੇਖੋ ਅੰਗ. well (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਅੰਗ. well (ਚੰਗਾ), ਜੋ will (ਇੱਛਾ, ਚਾਹਤ) ਦਾ ਇਕ ਭੇਦ ਹੈ, ਪ੍ਰਮਾਣਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਰ (ਇੱਛਾ, ਚਾਹਤ, ਜਿਵੇਂ 'ਵਰਦਾਨ') ਦਾ ਸਗੋਤੀ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਅੰਗ. well ਦਾ ਸਜਾਤੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ 'ਵੱਲ' ਸ਼ਬਦ 'ਵਰ' ਦਾ ਰੂਪਅੰਤਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ।

- ਲਿਵ, ਪ੍ਰੀਤ (ਵੱਲੋਂ ਸੰਸ. ਲਿਪਸਾ)— ਵੇਖੋ ਅੰਗ. love (ਮਹਾਨਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਮੋਨੀਅਰ-ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ 'ਲਿਪਸਾ' (ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ) ਧਾਤੂ 'ਲਭ' (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਪਾਉਣਾ) ਦਾ ਇੱਛਾ-ਸੂਚਕ (desiderative) ਰੂਪ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਅੰਗ. love ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਸੰਸ. 'ਲੋਭ' (ਲਾਲਚ, ਵੱਲੋਂ ਧਾਤੂ 'ਲੁਭ') ਨੂੰ ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਕਤ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅੰਗ. love ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਸੰਸ. 'ਲੋਭ' ਦਾ ਸਜਾਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ 'ਲਿਪਸਾ' ਦਾ ਸਜਾਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਲੋਭ' ਅਤੇ ਲਿਪਸਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਤੂਆਂ ਦੀ ਉਪਜ, ਅਰਥਾਤ ਪਰਸਪਰ ਅਸਬੰਧਤ ਹਨ।

- ਬੋਹਿਥ, ਜਹਾਜ਼ (ਵੱਲੋਂ ਸੰਸ. 'ਵਹਿਤ੍') — ਦੇਖੋ ਅੰਗ. boat (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਲਹਿੰਦੀ ਮੂਲਕ ਬੋਹਿਥ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਵਹਿਤ੍' (ਵੱਲੋਂ ਧਾਤੂ 'ਵਹ') ਨਾਲ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਅੰਗ. boat ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣਾ ਗ਼ੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਹੈ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸ. 'ਵਹਿਤ੍' ਸਜਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅੰਗ. ਵੱਲੋਂ ਫ੍ਰਾਂਸੀਸੀ voiture (ਵਾਹਣ) ਦਾ ਸਜਾਤੀ ਹੈ।

- ਲਉਢਾ, ਬਾਲਕ, ਲੜਕਾ (ਵੱਲੋਂ ਸੰਸ. 'ਲਘੁਤਰ', ਛੋਟਾ, ਨਿੱਕਾ)— ਦੇਖੋ ਅੰਗ. lad (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਭਾਰੋਪੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਿਰੁਕਤਕਾਰ ਇਸ ਤੱਥ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਲਘੂ' ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ light (ਹਲਕਾ, ਹੌਲਾ) ਦਾ ਸਜਾਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰੁਕਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ 'ਲਉਢਾ' ਜਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਲਘੁਤਰ'

ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ *lad* ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਿਰੁਕਤਕ ਲਾਗਾ-ਦੇਗਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ *light* ਅਤੇ *lad* ਪਰਸਪਰ ਅਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

- ਸੰਤ, ਮਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੇ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ, ਸ਼ਾਂਤ ਆਤਮਾ (ਵੱਲੋਂ ਸੰਸ. 'ਸ਼ਾਂਤ'), ਦੇਖੋ ਅੰਗ. *saint* (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਅੰਗ. *saint* ਦਾ ਸ਼ਬਦ, ਲਾਤ. ਧਾਤੂ *sanc* ਦੇ ਭੂਤਕਿਰਦੰਤ ਰੂਪ *sanctus* (ਪਾਵਨ) ਦਾ ਵਿਕਸਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਉਧਰ 'ਸੰਤ', ਜੋ 'ਸ਼ਾਂਤ' ਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਧਾਤੂ 'ਸ਼ਮ' (ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਣਾ) ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਨਿਰੁਕਤੀ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਧਾਤੂ 'ਸ਼ਮ' (ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਣਾ) ਦਾ ਲਾਤੀਨੀ ਧਾਤੂ *sanc* ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਇੰਜ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

- ਡੇਹ, ਦਿਨ (ਵੱਲੋਂ ਸੰਸ. 'ਦਿਵਸ')— ਦੇਖੋ ਅੰਗ. *day* (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਲਹਿੰਦੀ 'ਡੇਹ', ਪੰਜਾਬੀ 'ਦੇਹ' (ਗੁਰਬਾਣੀ 'ਦਿਉਸ') ਦਾ ਮੂਲ ਸ੍ਰੋਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਦਿਵਸ' ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਜਾਤੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲਾਤੀਨੀ *dies* (ਦਿਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਪੇਨੀ *dia*) ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ *day* (ਪੁਰਾਤਨ ਰੂਪ *daeg*) ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਜਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਦਾਹ' (ਜਲਨ), ਸਮਾਨ 'ਦਾਘ' ਦਾ ਸਜਾਤੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਡੇਹ ਅਤੇ *day* ਸੰਯੋਗੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ।

- ਥਾਟ, ਬਨਾਵਟ, ਰਚਨਾ; ਸੰਕਲਪ, ਖਿਆਲ— ਦੇਖੋ ਅੰਗ. *thought* (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਜਾਤੀ ਸਬੰਧ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਧਾਤੂਆਂ ਨੂੰ ਘੋਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। 'ਥਾਟ' ਅਤੇ *thought* ਜ਼ਾਹਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਥਾਟ' ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਧਾਤੂ 'ਸਥਾ' (ਖੜਾ ਹੋਣਾ, ਟਿਕਣਾ) ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ *stand* (ਖੜਾ ਹੋਣਾ, ਭੂਤਕਿਰਦੰਤ *stood*, ਸਬੰਧਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਸਥਿਤ') ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜੇ 'ਥਾਟ' ਅਤੇ *thought* ਦੀ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਮੂਜਬ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ *stand* ਅਤੇ *thought* ਵੀ ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧਤ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇੰਜ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।

- ਪੌਰਕ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਾਸ ਦਾ ਬਾਗ— ਦੇਖੋ ਅੰਗ. *park* (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਟਿੱਪਣੀ. ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਪੌਰਕ' (ਮੂਲ ਅਰਥ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ) ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ 'ਪੁਰ' (ਸ਼ਹਿਰ) ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਯੂਨਾਨੀ *polis* (ਸ਼ਹਿਰ; ਟ. ਕ. ਅੰਗ. *metropolis*, 'ਮਾਤ-ਨਗਰ') ਦਾ ਸਜਾਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ *polis* ਅਤੇ *park* ਦੋ ਪਰਸਪਰ ਅਸਬੰਧਤ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।